

CHIRCHIQ SHAHAR QABRISTON HUDUDI FLORASINING O‘ZBEKISTON
RESPUBLIKASI “QIZIL KITOB” GA KIRITILGAN AYRIM TURLARI

¹Absamatov To‘lqin Normuratovich.

²Umarova Yoqutxon Botirjonovna

¹Chirchiq davlat pedagogika universiteti II kurs magistranti:

²Toshkent sh., Yashnobod tumani 156 maktab kimyo-biologiya oqituvchisi

e.pochta: t.absamatov@cspi.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7927501>

Annotatsiya. *Bioxilma-xillikning global baholash (UNEP) ma’lumotlariga ko‘ra bugungi kunda turli omillar ta’siri natijasida 30 000 dan ortiq o‘simlik va hayvon turlari yo‘qolib ketish xavfi ostida turibdi, oxirgi 400 yil ichida 654 o‘simlik turlari yo‘qolib ketgan. Shu nuqta nazardan, bioxilma-xillikni o‘rganish, mahalliy floralardagi turlar tarkibini ro‘yxatga olish, kamyob turlarning zamonaviy holatini aniqlash va saqlab qolish zamonaviy botanikaning dolzarb muammolari qatoriga kiradi.*

Kalit so‘zlar: *Chirchiq, flora, Qizil kitob, bioxilma-xillik.*

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq biologik xilma-xillikni saqlab qolishga, xususan o‘simliklar olamini himoya qilish va ulardan oqilona foydalanish borasida qator islohotlar amalga oshirildi. Bu borada kamyob va yo‘qolib borayotgan o‘simlik turlari alohida o‘rin egallaydi. Aynan biologik xilma xillikni saqlab qolish konsepsiyada kamyob o‘simliklarni saqlab qolishga alohida urg‘u berilgan. Bu kabi belgilangan vazifalarning samarasi sifatida davlatimiz tomonidan “Qizil kitob” ning bir necha nashrlari chop etila boshlandi. Xususan dastlabki “Qizil kitob” 1984 yilda chop etilgan bo‘lsa, navbatdagi nashrlari 1998, 2006, 2009, 2019 yillarda chop etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Botanika instituti olimlari tomonidan 2019-2023 yillarda “Toshkent viloyati o‘simliklar kadastr” nomli davlat dasturi loyihasi bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari bilan tanishilganda, O‘zbekiston Qizil kitobining 2019 yilgi nashrida Toshkent viloyatida tarqalgan 71 turdagi o‘simlik turlari kiritilganligi aniqlangan.

2019 yilda chop etilgan O‘zbekiston Respublikasi “Qizil kitobiga” Qabrison florasida Liliaceae oilasi *Tulipa* turkumning 3 ta o‘simlik turi kiritilgan. Ular jami turlarni 2% tashkil etadi.

Tadqiqotlarimiz davomida O‘zbekiston Respublikasi “Qizil kitob” sahifalarida tadqiqot (Chirchiq shahri) hududi florasida tarqalishi bo‘yicha ma’lumotlar keltirilmagan noyob turlarning yangi o‘shish populyatsiyasi aniqlandi va bu turlar to‘g‘risidagi ma’lumotlar boyitildi. Bu esa hududning o‘ziga xos turlar tarkibiga ega ekanligidan dalolat beradi. Olingan ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Qizil kitobning keyingi nashrlarida foylaniladi.

Bu turlarning (TASH) fondida saqlanayotgan namunalari va olib borilgan dala tadqiqotlari natijasida yig‘ilgan namunalardan foydalangan xolda turlarning nafaqat tadqiqot hududi uchun balki Toshkent viloyatida tarqalishi aks ettiruvchi GAT tuzildi.

Qizil kitobga kiritilgan o‘simlik turlarini tahlilini O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 7-noyabrdagi 914-son qarorida “*Hayvonot dunyosi obektlarining davlat hisobini, ulardan foydalanish hajmlari hisobini va davlat kadastrini yuritish tartibi to‘g‘risida*” keltirilgan yo‘riqnoma asosida tahlil qilindi.

Tulipa greigii

O’simlikning ilmiy nomi	O’simlikning rus tilidagi nomi	O’simlikning o‘zbek tilidagi nomi
<i>Tulipa greigi Regel</i>	Tyulpan Greyga	Qizil lola (greyg lolasi)
Maqomi	O‘zR Qizil Kitobi, 3 toifa	

1-rasm. Qizil lola (greyg lolasi)

Bo‘yi 10–50 sm oralig‘idagi ko‘p yillik piyozli o‘t. Piyoz tuxumsimon, yo‘g‘onligi 4 sm gacha, qobig‘i qalin charmsimon qizg‘ish-qo‘ng‘ir rangli, ichi qalin tukli. Barglari 3–4 tagacha chetlari to‘lqinsimon, ustki qismida binafsha rang dog‘lari bor. Gullari yakka, balandligi 10 sm gacha, kosasimon, tashqi gulyonbarglari qayrilgan, qizil, to‘q sariq, ba‘zan sariq, och sariq yoki rang-barang. Gulining tubi tuxumsimon qora dog‘li, ko‘pincha sariq hoshiyali. Changchi iplari kalta, qora yoki sariq, changdonlari sariq, qora-binafsharang. Ko‘sagi cho‘ziq, uz. 5-7(11) sm. Aprel–may oylarida gullab, mevasi iyun–iyulda yetiladi.

Tog‘larning past va o‘rta qismlarida, soz va shag‘al tuproqli yonbag‘irlarda yakka-yakka yoki to‘p bo‘lib o‘sadi.

G‘arbiy Tyan-Shan kamyob endem turi (O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston). O‘zbekistonda Toshkent va Namangan viloyatlarida uchraydi.

Tur populyatsiyasi soni: Toshkent viloyatida 49 ta populyatsiya topilgan

Turning umumiy soni: 100 ming tupga yaqin

Yerdan foydalanuvchi va hududdan foydalanish xarakteri: Chotqol davlat biosfera qo‘riqxonasi, Ugom-Chotqol biosfera rezervati, Ugom-Chotqol milliy bog‘i. Tabiatni muhofaza qilish, rekreatsiy.

O‘shish muhitining xolati: qoniqarli

Tavsiya etiladigan va amaldagi muhofaza choralari: Chotqol davlat biosfera qo‘riqxonasi, Ugom-Chotqol biosfera rezervati, Ugom-Chotqol milliy bog‘ida muhofaza etiladi.

REFERENCES

1. Тожибаев К.Ш. Флора Юго-Западного Тянь-Шаня (в пределах республики Узбекистан). Дис. ...докт.биол. наук. – Ташкент, 2010. – 178 с.

2. Камелин Р.В. Флорогенетический анализ естественной флоры горной Средней Азии. – Л.: Наука, 1973. – 313 с.
3. Толмачев А.И. Введение в географию растений. – Л.: ЛГУ, 1974. – 244 с.
4. Флора СССР. В 30 т. М., Л.: изд. АН СССР, 1934-1964.
5. Флора Таджикистана. В 10 т. – М., Л.: изд. АН СССР, 1957-1988.
6. <https://lex.uz/ru/docs/4043624>.